

ЧИТАНКИ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

О. О. Свійонтик,

аспірантка III року навчання
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

e-mail: nadijadydnuk@gmail.com

У статті розглядається проблема формування відповідальної поведінки у дітей молодшого шкільного віку. Як засіб виховання використано читанки для шкільного навчання та позакласного читання. Автор зосереджує увагу на читанках 90-х р. XX ст. як кращих зразках у добірці творів виховного спрямування. У статті підкреслено важливість виховання почуття відповідальності у молодших школярів як особистісної якості. Зазначено взаємозалежність емоційної сфери дитини від навчальної літератури. Підкреслено важливість педагогічного сприяння у вихованні активної життєвої позиції через формування почуття відповідальності у молодших школярів.

Ключові слова: відповідальна поведінка; читанки; молодші школярі; вчинок.

Постановка проблеми. Читанки стають основою для формування мотивів поведінки учня. А запитання до текстів творів, малюнки підсилюють бажання бути активними у життєдіяльності, зумовлюють подальшу поведінку у реальному житті, роздуми над сенсом буття. У період розвитку нашого суспільства інтерпретувалася по-різному відповідальна поведінка людини: від почуття колективізму до почуття самостійності, від конформізму до індивідуальної відповідальності. Так, у середині XX ст. переважали соціальні акценти на формування у дітей любові до праці, служіння людям через вміння діяти за певним зразком соціальної поведінки, цінувалися такі моральні якості, як старанність, підпорядкування суспільним вимогам, бажання бути корисним для звершення рішень керівної партії та уряду. Тому освітні завдання відображали сутність поняття «відповідальності» як моделювання поведінки, спрямованої на сповідування ідеологічних цінностей. У період відродження національної школи (90-ті рр. XX ст.) до переліку творів для дітей молодшого шкільного віку додалися твори патріотичного, українознавчого, духовного спрямування.

Відповідальна поведінка формується у дітей молодшого шкільного віку на основі осмислення та прийняття (чи не прийняття) норм соціальної поведінки, яка суб'єктивно утворюється на основі моральних принципів та практичного їх застосу-

вання у житті. Виховання у школяра здатності до виявів відповідальності передбачає добір відповідної навчальної літератури, зокрема читанок, яка через осмислення спонукає людину виробляти кращі моральні якості, виявляти їх у доброзичливому ставленні до ближніх, вимогливості людини до самої себе, відповідальності за наслідки своїх дій. Дослідник В. Романець пише: «вчинок у його повноцінному вираженні — це і творення моральних цінностей, і акція духовного розвитку індивіда. Вчинок формує і виявляє найістотніші сили особистості» [12, с. 13].

Відомо, що структуру відповідальної поведінки становлять певні компоненти, зокрема перші з них є передумовою, підготовкою до нього, тому мають спонукальний характер і можуть розглядатися як мотивація. Психологи стверджують: «Ситуативний компонент — це своєрідне поєднання зовнішніх та внутрішніх умов, що спричиняють певну форму активності особистості — вчинкової активності, а мотиваційний компонент — своєрідно притаманне особистості первинне усвідомлення спонукального характеру ситуації, що приводить до актуалізації певних мотивів учинкової активності, до їх протиставлення чи поєднання; в результаті формується мотивація вчинку» [15, с. 488]. А така можливість формування мотиву поведінки виникає під час читання актуальної для дитини літератури. Тому добірка текстів навчальної літератури має виховний характер.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дослідженнях сучасних педагогів та психологів (І. Бех, Н. Басюк, Т. Буняк, О. Вишневський, К. Гуревич, Л. Долинська, В. Крутецький, О. Никоненко, В. Поліщук, М. Савчин та інші) проблеми формування цінностей вважаються етапом важливих соціальних змін у житті дитини молодшого шкільного віку, тому цей період є найбільш сприятливим для розвитку особистісних якостей, для початку формування гуманістичних цінностей. За сприятливих умов початку навчання дитини у школі в її психіці формується перше психічне новоутворення віку — внутрішня позиція школяра, що є показником успішної адаптації до умов шкільного навчання. До нових якостей особистості дитини молодшого шкільного віку належить також довільність дій, внутрішній план дій, рефлексія, які певною мірою сприяють формуванню гуманістичних цінностей. Відомі радянські педагоги В. Давидов та Д. Ельконін, доводять, що довільність внутрішніх дій особистості молодшого школяра виявляється у вмінні ставити перед собою певну мету, завдання та знаходити засоби досягнення результату чи розв'язання проблеми, долати перешкоди. Як зазначає дослідник Т. Дудкевич, у сучасному освітньому процесі дитина повинна стати суб'єктом формування активної поведінки, а в молодших школярів з'являються психічні уміння — пояснювати свої дії, аргументувати, знаходити й виправляти помилки [8, с. 11]. Такі оцінні судження, поведінкові дії є основою рефлексії — здатності до об'єктивного аналізу власної поведінки відповідно до вимог діяльності, усвідомлення дитиною того, як ставляться до неї інші. Рефлексія за допомогою прочитаного художнього чи пізнавального твору впливає на діяльність і світосприйняття молодших школярів, їхнє ставлення до себе й

до оточення, спонукає до роздумів, вироблення суджень, бажання бути дієвими. З урахуванням цінностей суспільства формується власна відповідальна поведінка.

Метою статті є аналіз читанок щодо добору творів виховного спрямування для виховання у молодших школярів почуття відповідальної поведінки.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психолого-педагогічній науці існують різні підходи до трактування феномену відповідальної поведінки. Так, дослідник А. Марюков підкреслює, що цим поняттям позначають: 1) свідомі дії, у яких людина висловлює своє ставлення до інших людей та світу загалом, і які мають соціальну значимість; 2) свідомі вольові дії, які звершуються у ситуації боротьби мотивів; 3) моральні дії, тобто дії, спрямовані на творче втілення наявних цінностей в індивідуальній діяльності для досягнення моральних ідеалів, дотримання моральних імперативів тощо; 4) діяльність, у якій людина висловлює своє моральне ставлення до світу; 5) особливу особистісну активність людини, що не зводиться до реалізації окремих дій чи діяльності [14, с. 4]. Такі характеристики починають формуватися у дітей молодшого шкільного віку, адже через розвиток емоційної сфери у них закладається ставлення до суспільного життя, власні відчуття та переживання нового, здивування, сумніву, радощів пізнання, які стають основою формування пізнавальних інтересів і допитливості. Ознайомлення з художніми творами виховного спрямування та висловлення думок щодо прочитаного сприяють розвитку в учнів моральних почуттів і формуванню таких рис характеру, як відповідальність, товариськість. Вони потребують оцінного ставлення оточення, «роздумів у голос», перенесення подій та вчинків героїв творів на власне життя.

Психолог С. Рубінштейн зазначає: «Учинок — це дія, що сприймається й усвідомлюється активним суб'єктом як суспільний акт, як вияв суб'єкта, який виражає ставлення людини до інших людей» [16, с. 601]. Педагог І. Бех підкреслює: «Вчинок — це моральна якість у дії... Вчинок-чуйність — це міра участі однієї людини в житті іншої». Психолог Д. Леонт'єв наголошує, що вчинки — якісно вищі у розвитку людини, ніж дії як такі (за наказом, необхідністю тощо). «Правильний вчинок — це вчинок, адекватний моєму Я; саме тому він просуває мене моїм особистісним шляхом. Тільки самостійна людина здійснює вчинки як усвідомлені та відповідальні дії, які сприяють її особистісному розвитку» [13].

Через вчинки формується відповідальна поведінка, яка є суб'єктивно значимою для індивіда, пробуджується не тільки зовнішніми чинниками (соціальною ситуацією, громадянським обов'язком, пізнавальним інтересом тощо), а викликається внутрішнім бажанням (моральною небайдужістю, внутрішньою потребою стати відповідальним за долю когось, виконанням громадянського обов'язку як бажанням вияву власної активності та участі щодо соціальної проблеми тощо) бути дієвим.

У читанках для молодших школярів, які було рекомендовано для використання за шкільною програмою у 90-х рр. ХХ ст., бачимо низку творів, які опосередковано формують почуття відповідальності. Зокрема, у читанці «Золоте джерельце» для

учнів 1-го класу зміст творів формується не за календарно-обрядовою тематикою (як у попередніх випусках), а має тематичний характер. Так, дітей знайомлять з літературними жанрами (казки, вірші, загадки, оповідання, скоромовки тощо), виховують патріотизм, любов до природи, найкращі моральні якості.

Проблему виховання відповідальної поведінки представлено через зміст творів. Так, народна казка «Ріпка» в літературній обробці Івана Франка спонукає до роздумів про відповідальність кожного у спільній роботі, а завдання до казки (подумай, що допомогло героям казки вирвати ріпку?) — про значимість кожного, навіть найменшого, у спільній праці. Авторська казка К. Ушинського «Умій почекаати» виховує відповідальне ставлення до власного здоров'я. «Казка про півника, курочку і хитру лисичку» Н. Забіли вчить цінувати дружбу, бути готовим здійснювати шляхетні вчинки. Казочка М. Трублаїні «Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку» формує одну з найкращих моральних якостей — вміння допомогти товаришеві, де виявляється милосердя, відповідальна поведінка на межі самопожертви. Вихованням відповідального ставлення до навчання, гумором щодо хвальковитості відзначається казка Ю. Яриша «Найкращий подарунок». Співзвучними за виховним спрямуванням та змістом є оповідання І. Сенченка «Сім господинь» та В. Сухомлинського «Сьома дочка», що містять ідею шляхетності людських вчинків, допомоги «не словом, а ділом», спонукаючи малих школярів до роздумів над важливістю активності та ініціативності у соціальному та сімейному житті, та відповідальністю за власне суспільно корисне буття. Дбайливе, відповідальне ставлення до природи пропагується у творах К. Ушинського «Діти в гаю», Г. Храпливого «Вишенька вродила», П. Воронька «Липка». Піклування про старших, недужих відображено у творах В. Сухомлинського «Красиві слова і красиве діло», В. Слапчука «Козак», П. Воронька «Помагай», О. Орача «Бабуся нездужає», де акцентується на відповідальній поведінці дітей. У розділі про місце людини в житті суспільства найбільше приказок присвячено проблемі виховання почуття відповідальності через подолання лінощів, важливості відповідального ставлення до суспільних та побутових доручень [10].

Така добірка творів із спонукальним змістом у доступному для першокласників жанрі заслуговує на увагу у процесі формування відповідальної поведінки, хоча завдання та запитання до текстів мають дещо репродуктивний характер (визнач, зачитай, склади за планом) і за змістом — літературознавче спрямування.

Відомий філософ М. Бахтін зазначає, що відповідальність людини виявляється у реалізації вчинку. Під відповідальністю він розуміє індивідуальну відповідь на виклик ситуації, відповідь комусь, перед кимось (перед Богом чи перед людиною), а не в безособовому просторі етичних цінностей. Вчинок є завжди чийось особистим вибором, ініціативою, дієвим рішенням [2, с. 33]. Під відповідальністю автор розуміє інтегровану на вихованні, емоціях та переконаннях здатність людини діяти у певних проблемних ситуаціях, де вчинок характеризується як відповідальна персоналістична усвідомлена реакція з бажанням відстоювати її в подальшому.

Чи зможе людина відповісти на проблемну ситуацію, яка виникла, чи не зможе, залежить тільки від неї. У цьому плані вона є вільною щодо реалізації вчинку або відмови від нього, у ній самій через складні моральні, соціальні, емоційні імпульси інтегрується власний вибір. Хочемо зауважити, що сприяюча педагогіка, яка дає можливість дитині усвідомити вчинки героїв, спроектувати їх на подібну життєву ситуацію, мотивує школяра до активних роздумів, надихає на вчинок, навіює ціннісні орієнтації у подальшій побудові власного життя, вчить інтегрувати поняття «добра і зла», «допомоги й байдужості», «відповідальності та відстороненості».

У передмові до хрестоматії «Добрідень, школярику!» для позакласного та сімейного читання дітей I–IV класів (1997) одним із провідних виділено «... завдання на розвиток морально-цінних суджень, які є найбільш доступними і вагомими для формування особистості молодшого школяра» [7, с. 4]. У добірці твори подано за тематикою (фантастика, гумор, природа тощо), а також, як новація включено українські легенди та міфи Давньої Греції. Зміст більшості творів має виховний характер, хоча термін «відповідальність» не використовується ні в текстах, ні у завданнях до них (крім твору А. Коваль «Дещо з історії книги», де це поняття вживається у змісті) [7, с. 236]. Вихованню відповідальної поведінки у ставленні до близьких і рідних сприяють твори Б. Комара «Груші — дві і одна», О. Буценка «Зараз», Р. Завидовича «Маруся Богуславка»; відповідального ставлення до праці — твори А. Коваль «Дещо з історії книги», З. Топеліуса «Казка про старого гнома», М. Колесникова «Двічі поливав»; відповідального ставлення до чистоти рідної мови Д. Білоуса «Що значить слово “значить”» тощо. Цікавою за змістом є добірка творів зарубіжних авторів, що виховує патріотизм, повагу до релігії.

У процесі читання художніх творів, молодші школярі досягають помітних успіхів у формуванні здатності здійснювати цілеспрямовані дії, долаючи при цьому зовнішні та внутрішні труднощі. Формуванню їхніх вольових якостей сприяє передусім шкільне навчання, яке стає провідною діяльністю. Навчання через літературні тексти комплексно впливає на пізнавальну, поведінкову та ціннісну сфери дитини. Герої творів залишають відбиток у дитячих душах, дають поживу для роздумів, проєктують поведінку, яка є вже усвідомленою, орієнтованою на вибір за зразком чи усупереч діям негативного персонажа.

О. Богданова (1995) розглядає рівень моральної вихованості як рівень розвитку моральної свідомості, моральної поведінки та моральних почуттів особистості як суб'єкта. Н. Басюк (2005) вивчає педагогічні умови (в основному навчальні), які сприяють виникненню у молодших школярів почуття відповідальності. Ми погоджуємося з вищезгаданими особливостями виховання відповідальної поведінки у дітей молодшого шкільного віку, проте, наявний рівень визначення (критерії оцінки) є дещо суб'єктивним щодо предмета дослідження. Так, градація шкал вихованості виділення критичної точки відліку (від трьох до п'яти чи від двох до шести й більше) в дослідженнях психологів, визначається теоретично й підкріплюється даними

спостережень, лабораторних експериментів тощо. Натомість характеристика поняття «відповідальність» у дослідженнях І. Мар'єнка («сумлінне виконання своїх обов'язків, зроблених пропозицій, зобов'язань; звичка доводити розпочату справу до кінця; готовність відповідати за свої вчинки» [4]) є звуженою й містить тільки поведінкові ознаки, а не має характеристики мотивів, емоцій, моральних переконань.

Відомий педагог-практик В. Сухомлинський, зазначав, що найважче навчити дітей відчувати. Проте саме емоційна сфера є тим ґрунтом, на основі якого ви-кристалізуються і свідомість особистості, і її почуття (душевна чистота), і її воля. Проходячи крізь призму емоційного переживання, знання переходять у переко-нання. Основними умовами гуманістичного виховання є пробудження думки та волі дитини; поглиблення їх через шляхетність, величні ідеї, на основі яких почут-тя, що виникли, пізнаються через власний досвід.

Здійснюючи вчинок чуйності, навіяний кращими якостями героя твору, дитина ре-алізовується у ньому як особистість, усвідомлюючи свою роль у житті іншої людини, у здійсненні бажання бути соціально корисною, активною у своїх життєствердних ідеалах.

Твори художньо-виховного спрямування у читанках мають спонукальний харак-тер. Діти, знайомлячись зі змістом твору, висловлюють власні думки щодо прочита-ного, розв'язують життєві ситуації, проектуючи їх на власні вчинки. Так, у читанці для учнів 2-го класу «Чарівний струмок» (1995) вміщено оповідання «Шпаки» Дніпрові Чайки, «Ласощі для білки» та «Зайці» Є. Гуцала, у яких автори описують вияви відпові-дальності дітей щодо звірів та птахів у зимовий час, а в оповіданнях «Обід для батька» М. Слабошпицького, «Павлушева недуга» А. Лотоцького, «Протоптали стежку» В. Су-хомлинського відображено стосунки батьків, дітей і старших людей, в яких прозвучав заклик до активності у суспільному бутті, відповідального ставлення до своїх обов'язків.

Для вияву чуйності на рівні відповідального вчинку необхідно бути суб'єктом власного життя та ставитись до іншої людини як до суб'єкта, розвивати моральні якості. За визначенням В. Татенка, бути суб'єктом свого життя означає «бути дже-релом активності, дії, думки, цінностей і смислів, хотіти і могли починати причин-ний ряд із самого себе, виходити за межі наперед визначеного, бути спроможним відповідально перетворювати світ і себе в цьому світі за власними проектами» [10, с. 329]. І такі проекти стають невід'ємною частиною процесу самовиховання дитини молодшого шкільного віку. А художня література — джерелом отримання етичних та моральних знань про життя, кращих зразків людської взаємодії, шля-хетності людини, значимості її в житті людства та природи тощо.

Про особливості виховання у дітей чуйного ставлення до інших, вияву активності у соціальному бутті та процесі усвідомлення моральних дій, зокрема відповідаль-ної поведінки, говорить відомий дитячий психолог К. Абульханова-Славська. У праці «Про суб'єкт педагогічної діяльності» автор наголошує на необхідності педагогічно-го впливу під час формування дитини в шкільні роки, бо в цей період відбувається становлення суб'єктності через самостійну діяльність, яка формується на моральних

вчинках: «Особистість вирізняється активністю, здатністю до розвитку та інтеграції, самодетермінації, саморегуляції, саморуку, самовдосконаленню» [1, с. 18].

Результати аналізу читанок для молодших школярів показують, що їх зміст є основою формування моральних якостей, свідомого гуманного ставлення до людей, виховання любові до рідного краю, рідної землі — України, а також уявлення про вірність, сміливість, героїзм тощо. Рівень моральної вихованості молодших школярів значною мірою залежить від рівня усвідомлення ними мотивів вчинків літературних персонажів. Наслідуючи вчинки літературних героїв, учень аналізує власну діяльність. Педагог Т. Кириленко підкреслює, що дитина, читаючи, оцінює, співвідносить з моральним, пізнавальним та естетичним еталонами власну життєдіяльність, «розмірковує над буттям, особливо над тим, в що вона як активна істота вклала свою пристрасть, також над тим, яку власну печатку вона поставила на зовнішній світ» [12, с. 177].

Саме вияви відповідальної поведінки, яка базується на емоційних, моральних засадах, виявлення ставлення до іншої людини, змінюють самопочуття самої людини та її душевний стан, допомагають їй здобути прихильність товаришів, додають сил і віри в необхідність «творити добро». Завдяки своєму вчинку і сам суб'єкт, на думку М. Савчина, «творить власну психологічну, моральну та духовну реальність і себе в ній... Не тільки формується, а й модифікується, змінюється, піднімається над конкретною ситуацією, діяльністю та поведінкою, над свідомістю. Завдяки усвідомленню самого себе, своїх можливостей, у тому числі запасів фізичної, моральної та духовної енергії, суб'єкт піднімається із буттєвого на рефлексивний рівень. І чим значущішим був відповідальний вчинок, тим глибинніші й суттєвіші зміни відбуваються в особистості» [17, с. 167].

Психолог О. Гудима стверджує, що впродовж молодшого шкільного віку провідне місце належить детермінанті, пов'язаній із самооцінкою власного вчинку [6]. А на думку В. Татенка, людина природно приречена вчиняти, аби бути людиною. Тобто вчинок — це унікальний спосіб сутнісної самореалізації людини. Вчиняти — означає для особистості бути, а не мати [12, с. 346].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Молодший шкільний вік є найбільш сприятливим періодом для початку формування гуманістичних цінностей і зумовлений суспільними умовами виховання та сприянню у особистих потребах усвідомленого розвитку власної соціальної ролі, виробленню основ відповідальної моральної поведінки.

Навчальна література, зокрема, читанки, які складено у 90-х рр. ХХ ст., вміщують достатню кількість творів, які сприяють вихованню відповідальної поведінки. Тому вони як засіб формування моральних якостей молодшого школяра є основою у вихованні відповідальності у суспільному житті, самодисциплінованості, здоров'язбережувальних заходах. Зміст творів має як прямий вплив на формування моральних цінностей, так і опосередкований, через виклик емоційної симпатії до героїв творів, бажання бути активним, дієвим у подібних життєвих ситуаціях.

Для подальших досліджень важливими є дослідження щодо педагогічної інтерпретації творів, проблемних запитань, творчих завдань до творів, які допомагають школярам проявляти не тільки пізнавальний інтерес до прочитаного, а й формують бажання бути активним у житті суспільства, плекати у собі гуманістичні риси та виявляли їх у життєдіяльності.

Використані джерела

1. Абульханова К. А. Принцип субъекта в отечественной психологии / К. А. Абульханова // Психология. — ВШЭ. — Т. 2. — № 4. — 2005. — С. 2–21.
2. Бахтин М. М. К философии поступка // Бахтин М. М. Работы 20-х годов. — К.: Next, 1994. — 384 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності / Бех І. Д.; наук. видання. — К.: Либідь, 2006. — 272 с.
4. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб./ О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. — К.: Просвіта, 2001. — 416 с.
5. Войтыла К. (Иоанн Павел II). Личность и поступок. Антропологическое исследование. — М.: Издательство Францисканцев, 2003. // Режим доступу: http://www.catholic.uz/tl_files/library/books/lichnost_i_postupok/
6. Гудима О. В. Психолого-педагогічні детермінанти моральних вчинків учнів молодшого шкільного віку: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Гудима Олександр Васильович. — К., 2007. — 237 с.
7. Добридень, школярику!: Хрестоматія для покаклас. та сімейн. читання (для дітей мол. шкільн. віку). /Упорядник В. О. Мартиненко. — К.: Інтерпрес ЛТД, 1997. — 352 с.
8. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 424 с.
9. Эльконин Д. Б., Давыдов В. В. Вопросы психологии учебной деятельности младших школьников. /Академия педагогических наук РСФСР. — М.: Педагогика, 1962. — 287 с.
10. Золоте джерельце: Читанка для 1 кл. трирічної та 2 кл. чотирірічної поч. шк. / С. С. Жовнір-Коструба, Н. С. Жовнір-Івасько, О. Д. Жовнір. — К.: «АртЕк», 1995. — 288 с.
11. Критерії моральної вихованості молодших школярів: книга для вчителя / за ред. І. Д. Бега, С. Д. Максименка. — К.: Радянська школа, 1989. — 96 с.
12. Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В. О. Татенка. — К.: Либідь, 2006. — 360 с.
13. Леонтьев Д. А. К психологии поступка // Режим доступу: http://www.existradi.ru/index.php? Option = com_content&view = article&id=197:2009-08-06-07-24-25&catid=46:9&Itemid=59
14. Марюков А. М. Деятельностный подход к исследованию поступка / А. М. Марюков // Вопросы психологии. — 2008. — № 6. — С. 3–12.
15. Основи психології: підручник / За заг.ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. — Вид. 5-те, стереотип. — К.: Либідь, 2002. — 632 с.
16. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. — СПб.: Питер, 2002. — 720 с.
17. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: Монографія. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. — 280 с.

References

1. Abulkhanova, K. A. Principle of the subject in domestic psychology / K. A. Abulkhanova // Psychology. — HSE — T.2. — No. 4. — 2005. — P. 2–21.
2. Bakhtin M. M. To the philosophy of the deed // Bakhtin MM Works of the 20s. — K.: Next, 1994. — 384 p.
3. Bech I. D. Raising the Personality: Climbing to Spirituality / Bech I.D. ; [sci. edition]. — K.: Lybid, 2006. — 272 p.
4. Age and pedagogical psychology: Teaching methods. / O. V. Skrypchenko, L. V. Dolinskaya, Z. V. Ogorodnychuk and others. — K. : Prosvita, 2001. — 416 pp.
5. Wright K. (John Paul II). Personality and act. Anthropological study. — M. : Franciscan Publishing House, 2003. // Accessibility: http://www.catholic.uz/tl_files/library/books/lichnost_i_postupok/
6. Gudima O. V. Psychological and pedagogical determinants of moral actions of pupils of junior school age: diss ... Candidate. psychologist Sciences: 19.00.07 / Gudim Aleksandr Vasilievich. — K., 2007. — 237 pp.
7. Goodbye, schoolgirl!: A book for a contemcal. and the seaman. Reading (for children is school age). Compiler V. O. Martinenko. — K. : Interpress LTD, 1997. — 352 p.
8. Dutkevich TV Children's Psychology. Tutorial. — K. : Center for Educational Literature, 2012. — 424 с..
9. Elkonin D. B., Davydov VV Problems of psychology of educational activity of junior schoolchildren. Academy of pedagogical sciences of the RSFSR. — M. : Pedagogika, 1962. — 287 p.
10. Golden Fountain: Reader for 1 cl. three and two cl. cohort year shock / S. S. Zhovnir-Kostrub, N. S. Zhovnir-Ivato, O. D. Zhovnir. — K. : «ArtEk», 1995–288 pp.]
11. Criteria for the moral education of junior pupils: [book for a teacher / ed. ID. Bekh, S. D. Maksimenko]. — K. : Soviet school, 1989. — 96 p.
12. Man The subject Action: Philosophical and psychological studios / For co. Ed. VO Tattoo — K.: Lybid, 2006. — 360 p.
13. Leontiev D. A. To the psychology of the act // Access mode: http://www.existradi.ru/index.php? Option = com_content & view = article & id = 197: 2009-08-06-07-24-25 & catid = 46: -9 & Itemid = 59
14. Mariukov AM Activity approach to the study of the act / AM Mariukov // Questions of psychology. — 2008. — No. 6. — P. 3–12.
15. Fundamentals of Psychology: Textbook / For zag.red. O. V. Kirichuka V. A. Romance — Kind. 5th stereotype. — K.: Lybid, 2002. — 632 p.
16. Rubinstein S. L. Fundamentals of general psychologists. — St. Petersburg: Peter, 2002. — 720 p.
17. Savchin MV Psychology of Responsible Behavior: [Monograph]. — Ivano-Frankivsk: City of HB, 2008. — 280 p.

Свійонтик А. А.

ШКОЛЬНЫЕ КНИГИ ДЛЯ ЧТЕНИЯ КАК СРЕДСТВО ВОСПИТАНИЯ ЧУВСТВА ОТВЕТСТВЕННОСТИ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье представлена проблема формирования ответственного поведения у детей младшего школьного возраста. Как предмет исследования предложены книги для чте-

ния, которые рекомендованы Министерством образования Украины в 90-х годах XX ст. Проанализированы их преимущества в педагогическом подходе к проблеме формирования моральности школьников. Описано воспитательное значение содержания произведений, способствующее формированию ответственности детей по отношению к близким, природе, собственному здоровью. Также отслеживается взаимозависимость эмоциональности и морального воспитания школьников во время чтения. В статье подчеркнута значение гуманистического влияния педагога во время формирования проблемных заданий относительно учебных текстов. Важность воспитания у детей желания проявить моральные качества в жизнедеятельности. Определена значимость воспитания чувства ответственности в дальнейшем гармоническом формировании личности ребенка. В статье анализируются литературные произведения книг для чтения, их особенности в процессе воспитания учеников.

Ключевые слова: ответственное поведение; книги для чтения; младшие школьники; поступок.

Sviontyk O.

READERS AS A MEANS OF RAISING THE SENSE OF RESPONSIBILITY AMONG CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE

The article presents for consideration the problem of formation of responsible behavior of children of primary school age. Dependence of behavior from the developed views is determined. The importance of raising the sense of responsibility at the primary school age, as the most favourable for developing the best moral qualities, is emphasized. The views of well-known psychologists, philosophers, thinkers about the peculiarities of forming a sense of responsibility in the personality at school age are analyzed. The necessity of pedagogical influence on the education of responsible behavior of children is indicated.

Readers for school and extra-curricular reading have been used as a means of upbringing. The author focuses on 90-s XX century to be the time of the best example of a collection of works of educational orientation. The content of works, structure of textbooks, peculiarities of problematic questions and tasks after texts are analyzed.

The article emphasizes the importance of raising the sense of responsibility of primary pupils as a personal quality. Interdependence of emotional sphere of a child from the content of educational literature is indicated. Selected works from readers that promote the development of a sense of responsibility in the life of a child, the formation of responsible attitude to relatives, nature, their pupils' duties, patriotic feelings.

The article highlights the necessity of selecting the tasks for the texts being read in order to form the desire to apply the acquired knowledge and emotional impressions from the readings in practical work. The importance of pedagogical assistance in educating primary pupils of an active life position through the formation of a sense of responsibility was emphasized.

Keywords: responsible behavior; readers; primary schoolchildren; deed.